

TADEUSZ BRAJERSKI
LublinFLEKSJA PRZYMIOTNIKÓW DZIERŻAWCZYCH TYPU *PIOTRÓW*
I *ANNIN* W WARSZAWSKICH ZAPISKACH SĄDOWYCH
Z XV I XVI W.

W gramatykach historycznych języka polskiego¹ sprawa przechodzenia staropolskich przymiotników z deklinacji rzeczownikowej (prostej, niezłożonej) do rzeczownikowo-zaimkowej (złożonej) jest omawiana ogólnikowo, bez wykazania poszczególnych stadiów, przez które ta zmiana niewątpliwie przechodziła. Nie widać też tych szczegółów w pracach poświęconych wyłącznie historii polskich przymiotników². W swoim artykule pokazuję te szczegóły na przykładzie przymiotników dzierżawczych tworzonych od nazw osobowych, najczęściej własnych, za pomocą sufiksów *-ow* i *-in*. Odmieniały się one dawniej jak rzeczow-

¹ J. Ł o ś. *Gramatyka polska*. Cz. 3: *Odmienienia (fleksja) historyczna*. Lwów-Warszawa-Kraków 1927 s. 135-141; Z. K l e m e n s i e w i c z, T. L e h r - S p ł a w i ń s k i, S. U r b a ń c z y k. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa 1964 s. 323-326; S. R o s p o n d. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa 1971 s. 284-289.

² J. P r z y b o r o w s k i. *Vetustissima adiectivorum linguae Poloniae declinatio*. Poznań 1861; Z. K l e m e n s i e w i c z. *Szczątki niezłożonej odmiany przymiotnika w staropolszczyźnie*. „Prace Filologiczne” 12:1927 s. 119-129; S. S z o b e r. *O podstawach rozróżniania formy prostej i złożonej przymiotników*. „Język Polski” 17:1932 s. 109-115; J. P e t r. *Niezłożone formy przymiotników w historii i dialektach języka polskiego*. Wrocław 1969; M. Z e m b a t y - M i c h a ł a k o w a. *Przymiotniki z przyrostkami -ow, -in w tekstach staropolskich do XVI wieku*. „Rozprawy Komisji Językowej” (Wrocławskie Tow. Naukowe. Wrocław) 4:1964 s. 217-282; B. D u n a j. *Kształtowanie się odmiany przymiotnikowo-zaimkowej w języku polskim*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”. *Prace Językoznawcze* 41:1974 s. 17-66; H. W i t k o w s k a - G u t k o w s k a. *Fleksja rzeczowników i przymiotników w księgach sądowych ziemi warszawskiej*. „Rozprawy Komisji Językowej” (Łódzkie Tow. Naukowe Wydział I Łódź) 21:1975 s. 121-133.

niki. Występują najliczniej w zapiskach sądowych. Wybrałem zapiski z nieocennej książki W. Kuraskiewicza i A. Wolffa³. Zapiski w niej zawarte, dokładnie datowane, występują jedna po drugiej przez prawie cały wiek XV aż do połowy wieku XVI (1421-1553). Dowiadujemy się z nich, że rzeczownikowe końcówki przypadków zależnych u przymiotników z *-ow* i *-in* zmieniały się nie wszystkie w jednym czasie, lecz w pewnej kolejności. Pokazanie tej kolejności jest celem artykułu. Chyba podobnie przebiegał proces zmian w deklinacji przymiotników z *-ow* i *-in* w innych dzielnicach Polski⁴.

1. N o m i n a t i v u s sing. przymiotników rodzaju męskiego żywotnego i nieżywotnego oraz a c c u s a t i v u s przymiotników rodzaju męskiego nieżywotnego ma we wszystkich zapisach końcówkę zerową po przyrostkach *-ow* i *-in*: *pyotrow oczecz* 5/187⁵ r. 1426, *Ondrzejow oczecz* 5/208 r. 1427, *Jakom ya nechodzil gwaltem (nastaszkow) (na gunoltow) dom* 5/201 r. 1427, *naszczepanow dom* 5/178 r. 1426, *na smichnin dom* 13/2823 r. 1428, *na-myemierzyn dom* 'na dom Niemierzy' 13/2905 r. 1428 itd., zapisów 63. Wliczyłem tu też *mykolay szyn Troyanowo* (!) *nyeszabyl* [Gotarta z Szamot] 49/1495 r. 1480⁶. Ostatni zapis: *Jacob Simanow sin Grzegorzewski* 135/2686 r. 1549. Nie ma ani jednego zapisu typu *Piotrowy dom* (z *-y*). W rocie [v]rban *pobral damb pyotrowy Cypyoni y[za]placoni* [...] *vrban pobral damb [p]yotrowy cupyoni y zaplaczoni* 5/162 r. 1426 zapis *pyotrowy* to dat. *Piotrowi* (w Wykazie 2⁷ pod *Piotrow* zapisano go mylnie jako acc. sing. masc.).

N o m i n a t i v u s i a c c u s a t i v u s sing. n e u t r i u s mają końcówkę *-o*: *ian Jacubowo bidlo szaiopl* 1/18 r. 1421, *Bolesta przyyachaw* [...] *na katharzinino dzirszenye pobral Cury Jaycze gwalthem* 5/180 r. 1426, *Blotho* [...] *gest wiszcowo* 13/2687 r. 1427, *okancze* (=Okęcie) *bilo gotarthowo* 13/464 bis r. 1435 itd. Zapisów 34. Ostatni: *Thady* (=tędy) *Chrczonowo* [jimienie] *Na prawo a Lasnyewskych na lewo* 58/1662 r. 1495. Nie znalazłem zapisów z formami na *-e* (typu *Januszowe* czy *Katarzynine* np. *dzirzenie*).

³ *Zapiski i rotty polskie z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej*. Kraków 1950.

⁴ Obok przymiotników z *-ow* i *-in* są w zapiskach warszawskich przymiotniki dzierżawcze innych typów, np. *książęcy*, *księży*, *biskupi*, także *Michałowski* 'należący do Michała', *Jadwidziński* 'należący do Jadwigi', *opatowski*. Mają one odmianę złożoną. W sprawie przymiotników z *-ow-ski* i *-in-ski* zob. T. B r a j e r s k i. *Trzy zjawiska językowe w warszawskiej zapisce z r. 1521*. „Język Polski” 72:1992 s. 116-118.

⁵ Cyfra przed ukośną kreską jest numerem pisarza sądowego, po tej kresce numer zapiski.

⁶ Przy zapisach nominatiwu nie zajmuje się funkcją syntaktyczną przymiotnika.

⁷ Wykaz 1 to *Wykaz wyrazów pospolitych*, Wykaz 2 – *Wykaz nazw osób miejscowości i form pochodnych*. Oba wykazy na końcu książki Kuraskiewicza i Wolffa.

Genetivus sing. rodzaju męskiego i nijakiego występuje bardzo często z rzeczownikową końcówką *-a*: *Jacom ya iacussowa chrosta syeczonego nepobral szamowtor*. [...] *wanczslaw iacussowa chrosta syeczonego nepobral szamowtor* 1/21 r. 1426, *Jakom ya Jacussowa kmecza nebyl* [...] *ondrzey Jacusszowa kmecza nebyl* 4/104 r. 1424, *Jakom ya nepobral pyotrowa drzewa ale swe* 4/76 r. 1423, *Jakom ya nyesbil Przeczina parobca* 7/327 r. 1428 itd. Ostatni zapis z końcówką *-a*: *Jakom ya nyesbil maczyeya szyna mykolayowa* 70/1900 r. 1507.

Pierwsze dwa zapisy końcówki *-ego* widać w rotach z r. 1436: *Jacom ya newzola (!) trzech kop ydwudzesztu grosszy xyadza opatow- (ich) <ego> czinszu bo gy ginemu poleczyl wybyracz*. [...] *Jachna newzyala trzech kop ydwudzesztu grosszy xyadza opatowego czinszu bo gy ginemu poleczich (!) wibyracz* 16/526. Zapisy te nie świadczą jednak o tym, że formy z *-ego* były w użyciu już w r. 1436. Pisarz przy pierwszym zapisie spostrzegł, że się pomylił, skreślił więc końcówkę *-ich* i dopisał *-ego*, by uwydatnić syngulatywność i dzierżawczość przymiotnika. Końcówka *-ego* była bardziej niż *-a* wyrazista, bo przymiotniki z zaimkową deklinacją były używane o wiele częściej niż dzierżawcze z *-ow* i *-in*. Następne 4 zapisy z *-ego* są w partii pisarza 25: *Gumpna (=gumna) Mancimyrovego* 1054 r. 1456, [z] *Janovago (!) domv* 1035 r. 1459 i [nie bił] *Maczeya paropka pyotrowego* 1096 bis r. 1461. W partii tej jest też 6 zapisów z końcówką *-a*, co świadczy o tym, że pisarz bywał niezdecydowany przy wyborze końcówki. To wahanie widać w pokazanym wyżej zapisie *Janovago*. Także późniejsi pisarze używają obu form, z *-a* i z *-ego*, np. w partii pisarza 25 (r. 1456-1457) jest 6 zapisów z *-a* i 4 z *-ego*, u pisarza 31 (l. 1466 i 1478) – 3 zapisy z *-a* i 3 z *-ego*. Po r. 1507 są tylko zapisy z *-ego*⁸.

Niewiele jest zapisów z formami *accusatiwu* sing. przymiotników określających rzeczowniki męskie *ż y w o t n e*. Z końcówką *-a*: *yakom ya sbyl Mykolayaya paropka Mykolayowa ysch my szyą lupycz nyedal wlessye moyem* 44/1403 r. 1473; *pyotr h zabył oczcza Mykolayowa Janowa ymaczyeyowa Michala* 44/1449 po r. 1470; *przesz Andrżeya Stanislawowa szyna* 56/1607 r. 1496; *czom ya Andrżeya parobka pana Marczynowa Sbyl...* 58/1736 r. 1493. Z końcówką *-ego*: *y[a]kom ya vydzyal cząstokroc slachathnego Jakuba syna Mykolayovego swypychow wkszasthwy* 74/1984 r. 1507; *yakom ya vydzyal Cząstokroc szlyachathnego stanyslava szyna Mykolayovego swypychow wkszysztwhwy* 74/1995

⁸ Pomijam przymiotnik w zdaniu *Jakom ya nyeskazyl plotha Rokytovego* 72/1949. Napisany jest dużą literą, nie jest to jednak przymiotnik od nazwiska *Rokita* (brzmiałby *Rokic-in-ego*). Nie ma go w obu wykazach. U Lindego *rokita* to „gatunek wierzby, nie wyrasta wysoko, ale gęsto, na błotach i piaskach”; także *rokitowy* „z rokity”.

r. 1507; *yakom ya Andrzeya kmyecza pawlowego [...] szbyl...* 79/2070 r. 1509; *Jakom ya Marczina zvyerzvchova szyna clemvntovego sbyl* 88/2236 r. 1517.

Niżej w tab. 1 zestawiam liczby form gen. i acc. sing. z końcówkami *-a* i *-ego* u poszczególnych pisarzy:

Tab. 1.

Pisarze, daty	<i>-a</i>	<i>-ego</i>
1–24 (1422-1453)	139	2
25 (1456-1457)	6	4
30 (1462)	3	–
31 (1466 i 1478)	3	3
36 (1466-1469)	9	1
38 (1467)	–	1
39 (1467)	1	1
44a (1468-1477)	–	27
44 (1471-1507)	15	1
49 (1479)	–	1
50 (1482)	–	1
56 (1486)	1	1
58 (1493)	2	1
64 (1498)	–	1
65 i 70 (1499-1507)	4	–
74-134 (1505-1553)	–	29
R a z e m	183	74

W wierszu 1. tab. 1 wykazałem 2 zapisy z *-ego* ze wspomnianej wyżej zapiski 16/526. Pisarz 44 jest autorem zapisek 1338-1451 (lata 1471-1475), a pisarz 44a autorem zapisek 2925-3100 (lata 1468-1477). Zwraca uwagę różnica między nimi.

W d a t i w i e sing. rodzaju męskiego i (w jednym zapisie) nijakiego jest tylko końcówka *-emu*: *themu byczu Micolayowemu nemasz szeszcy nedzel* 4/100 bis r. 1424; *oczczewy michalowemu* 16/510 r. 1435; *kmyeczewi viganthovemv* 25/1046 r. 1456; *Człowyekovy (xandza yenvszovemv) Mycolayevi* 25/1047 r. 1456; itp., zapisów 22.

I n s t r u m e n t a l i s sing. rodzaju męskiego i nijakiego występuje częściej z końcówką *-ym* (23 razy), rzadziej z końcówką *-em* (10 razy). Zapisy z *-ym*: *Za iacubowym poczantkyem* 5/211 bis r. 1427; *Marcin bandø* ('będąc') *stanislaowim opyekalnikem...* 13/418 r. 1433; *za anninim poczathkem* 16/574 bis r. 1444; *za tworkowym poczathkem* 16/624 ter r. 1434; *pawlowym szeszlanyem* 16/738 r. 1443; itd. Zapisy z końcówką *-em* cytuję wszystkie: *Jacom ya nyegonil wanninyem gymyenv podbolesczyneyem opyecanyem szamotrzech silq* ('...w posiadłości Anny we trzech pod przewodnictwem Bolesty'). [...] *Trzeskoma nyegonil wanninyem* ((*opyeca*) *gymyenv*) *podbolesczinem opyekanym samotrzech silq*. 18/855 r. 1438; *myedzy ograde[m] Mikolayovem y twoyem* 58/1659 r. 1494; *Jacom ya ssya vyethnal Szmikolayem Boguslavovem* 65/1835 r. 1501; *Jacom szya ya vyethnal [ze] Stanislavem Nyekdy Marcinovem Canynjem* ('ze Stanisławem synem zmarłego Marcina Kani') 65/1849 r. 1500; *za roskazanyem Pana Marszałkowem* 85/2163 r. 1524; *s slyachathnem Jacobem pyotrovem* 93/2280 r. 1522; *na thydzen prze[d...pa]na voyewodzinem [chyba przed sądem]* 130/2669 r. 1548; *S borem pana striiowem* 133/2684 (s. 308 w. 9 od dołu zapiski) r. 1551. Na pojawienie się końcówki *-em* w zapisach *podbolesczyneyem* i *podbolesczinem* (18/855) wpłynęło niewątpliwie bezpośrednie sąsiedztwo zapisów locatiwu *wanninyem*. W r. 1438, kiedy te zapisy powstały, na końcówkę *-em* w instrumentalu było za wcześnie (następny zapis z *-em* dopiero w 1494)⁹. Jest to więc błąd pisarza. O literze *y* przed *-em* w *podbolesczyneyem*, także *wanninyem* i *Canynjem* (65/1849) jest mowa niżej.

L o c a t i v u s sing. rodzajów męskiego i nijakiego występuje z trzema końcówkami: *-´e* (po spółgłosce miękkiej), *-em* i *-ym*. Zapisy z rzeczownikową końcówką *-´e*: *Jacom ya nyerambil wsemowowe [zam. wsemowitowye] borze [sc. drzewa]* 4/77 r. 1423; *wondrzyowye ogrodze* 7/273 bis r. 1427; *w vochove (!) gayu [...]* *vvocechowye gayv* 13/472 r. 1436; *wmarkowe gayu* 16/690 bis r. 1437; *w nastczyneye domv* 17/849 bis r. 1434. Doliczyć tu trzeba zapis *wtomkowej domu* 1/32 r. 1417, w którym pisarz przestawił litery *ye* w *ey* (winno być *wtomkowej domu*). Lekcja w *Tomkowej* ('żony Tomka') *domu* jest niemożliwa, bo zapis powstał w czasie, gdy zaimkowej końcówki *-ej* w loc. sing. fem. przymiotników dzierżawczych z *-ow* i *-in* jeszcze nie używano. Zapisów z końcówką *-´e* jest 10.

Zapisy z *-em*: *wprzecslaowem gayv* 13/2919 bis r. 1429; *nawoyczehowem ogrodzie* 16/523 bis r. 1436; *v iacubowem domu* 16/666 bis r. 1435; *po boruczynem wygechanu [...]* *po boruczynem wigechanu* 16/688 r. 1437; [w] *woyzechowem lesse* 16/717 r. 1443; itp. Zapisów 31. Interesujące są wśród nich zapisy następujące: wymieniony wyżej przy instrumentalu podwójny zapis *wanninyem*

⁹ O mieszanii się końcówek *-ym* i *-em* jest mowa niżej.

gymyenv 18/855 z r. 1438, *naposwanthnem kxadza biskupowyem* 44a/2928 r. 1468, *nagymyenyv pyotrowem Grzimalynyem* 44a/2938 r. 1472 oraz *poszwaschkv stryv mikolayowyem* 44a/2967 r. 1472. Wygląda to tak, jakby spółgłoska przed *-em* była miękka. Sprawę takich zapisów omawiam niżej.

Tylko 3 zapisy z końcówką *-ym*: *napolwłoky* [chyba zamiast *na polwłokv* 'na półwłoku'] *mykolayovym* 29/1116 r. 1459; *wsthawku Michalowym* 36/1295 r. 1468; *wgaw* [= w gaju] *pyotrovym* 42/1334 r. 1469. Zestawienie liczb w tab. 2.

Tab. 2.

Pisarze, daty	Locativus			Instrumentalis	
	- <i>'e</i>	- <i>em</i>	- <i>ym</i>	- <i>ym</i>	- <i>em</i>
1 i 4 (1428, 1423)	2	–	–	–	–
5 (1427)	–	–	–	2	–
7 (1427)	2	–	–	–	–
13 (1427-1436)	2	2	–	1	–
17 (1434)	2	–	–	–	–
16 (1435-1447)	2	11	–	11	–
18 (1438)	–	2	–	–	2
22 (1452)	–	–	–	1	–
25 (1458-1459)	–	2	–	1	–
29 (1461)	–	–	1	1	–
31 (1472)	–	–	–	1	–
36 (1467-1468)	–	–	1	1	–
42 (1470)	–	–	1	–	–
44 (1473-1474)	–	3	–	1	–
44a (1470-1472)	–	10	–	1	–
49 (1479)	–	–	–	1	–
58 (1494)	–	–	–	–	1
62 (1497)	–	–	–	1	–
64 (1502)	–	1	–	–	–
65 (1500-1501)	–	–	–	–	3
85, 93, 130, 143 (1524-1551)	–	–	–	–	4
R a z e m	10	31	3	23	10

Instrumentalis sing. masc. i neutr. przymiotników tworzonych sufiksami *-ow* i *-in* ma już w najstarszych rotach końcówkę *-ym* właściwą deklinacji złożonej (zaimkowej). Podobnie zaimkową końcówkę (*-em*) wykazuje od r. 1434 locativus po zaniku form z rzeczownikową końcówką *-e*. Dalsza historia tych dwu form nie jest w wyżej przedstawionej tabelce wyraźnie pokazana. Zastępowanie końcówki *-ym* przez *-em* w instrumentalu widać pod datą 1438 (są to 2 zapisy w rocie 18/855), a potem dopiero w r. 1494, końcówka *-ym* zamiast *-em* w locatiwie pojawia się w latach 1464, 1468 i 1470; a przecież końcówki te musiały się pokazywać o wiele częściej i nie tylko w przymiotnikach z *-ow* i *-in*. By sprawa *m i e s z a n i a* tych końcówek była wyraźna, musimy się zająć nimi u reszty przymiotników i większości zaimków.

I n s t r u m e n t a l i s z *-ym*: *przeth Swanthim Marczinem* 3/49 bis r. 1424; *za iacubowym poczantkyem* 5/211 bis oraz *snym 'z nim'* 5/230 r. 1427; *przed szwanthim marczinem* oraz *targhem conyowim* 7/302 i 330 r. 1428; itd. Z końcówką *-em*: *ssvrzandem zemszkyem* 44a/2993 r. 1470; *poth them szacladem* 50/1507 r. 1480; *myedzy ogrodem] Mykolayowem y twoyem* 58/1659 r. 1494; *sbrathem srodzonem* 58/1664 r. 1495; itd.

L o c a t i v u s z *-em*: *nasmyetrnem (!) loszv* 1/1 r. 1421; *Jacom przitem bil 'Jakom ja przy tem był'* 1/17 r. 1421 (To zdanie powtarza się u tego pisarza 7 razy); *przithem* 2/42 r. 1422; *w swem domu* 3/46 r. 1423; *we kxanszem i w xanszem* (sc. jimieniu) 4/92 r. 1424; *wmem wecz[n]em dzele... wgego wecznem dzele... wmem dzale wecznem... wgego dzale wecznem* 13/2898 r. 1428; itp. Locativus z *-ym*: *yakom ya przythim byl* 25/1106 r. 1471 (poza tym zapisem używa pisarz w loc. końcówki *-em* w latach 1456-1459); *Jakom przythym byl* 29/1114 i 1122 r. 1461; *na dobrowolnim thargu* 36/1272 r. 1469 *yakom ya nyelowyl Rib wsthawku Michalowym ale wpospolithim* 36/1295 r. 1468; itd. Są też i tutaj zapisy z *y* przed *-em*: *nanowyem nyesczye (!) varschovye* 65/1871 r. 1504; *wdomv myem* (może zamiast *moyem*?) 44a/2942 r. 1470; *vgayu wszyem [w szwoyem?]* 55/1553 r. 1483; *Jaco mnye Jan ostawyl wszoyem [= w szwoyem] ymenyv [...]* *wszowyem (!) ymenyv* 16/615 r. 1434; *nya gymyenyą (!) nyszwyem volvnynye nya [...]* *szwyem* 81/2131 r. 1512.

W tab. 3 przy numerach pisarzy podają liczby zapisów obu omawianych tu przypadków. Są w nich też liczby z tabelki 2 (przypadki te tworzone od przymiotników z *-ow* i *-in*). Także 8 zapisów przysłówka *potem/potym*. Liczne są zapisy locatiwu zaimka *to* w formułkach *Jakom ja przy tem/tyem był* i (po r. 1469) *Jako jalmy o tem/tyem wiem/wiemy* (*tem* około 400 razy, *tyem* ponad 70 razy).

W pierwszym wierszu tej tabelki podają liczby zapisów locatiwu i instrumentalu u pisarzy mających stary rozkład końcówek *-em* i *-ym* (pisarze od 1 do 34 włącznie). Wyjątek stanowią 4 zapisy locatiwu z *-ym* i 2 zapisy instrumenta-

lu z *-em*. Są to: zapis *przythim* dokonany przez pisarza 25 w r. 1471, 2 zapisy *przythym* i wykazany w tabelce 2 zapis *napolwloky (!) mykolayovym* u pisarza 29 z r. 1461 oraz 2 znane nam już zapisy *podbolesczyinem* i *podbolesczinem opyekanym* (18/855), o których piszę niżej jeszcze raz.

Tab. 3

Pisarze, daty	Locativus		Instrumentalis	
	<i>-em</i>	<i>-ym</i>	<i>-ym</i>	<i>-em</i>
1-34 (1421-1465)	275	4	70	2
36 (1466-1469)	–	8	4	–
40 (1469)	–	–	1	–
42 (1469-1471)	–	10	1	–
44 (1471-1474)	16	–	7	–
44a (1471-1472)	27	–	14	1
45, 48, 49 (1476-1480)	5	–	8	–
50 (1480-1482)	4	3	7	1
56 (1484-1490)	13	–	8	–
58 (1490-1496)	10	2	10	12
62, 63 (1496-1497)	–	5	6	–
64 (1501-1505)	2	–	3	–
65 (1498-1504)	1	1	1	13
66 (1498)	2	–	1	–
69 (1507)	–	–	3	–
70 (1502-1507)	–	–	3	–
72 (1502-1503)	–	1	1	1
74 (1504-1508)	6	–	1	29
75 (1504)	–	–	1	–
77 (1505-1508)	3	–	–	4
78 (1508)	2	–	–	–
79 (1509-1513)	16	–	–	9
80 (1511)	1	–	1	2
81 (1513-1516)	2	1	4	–
84 (1513-1514)	7	–	–	1
85 (1524-1525)	1	5	–	–
86-135 (1514-1558)	261	178	80	101
R a z e m	654	218	235	176

Widać wyraźnie, że mieszanie końcówek *-em* i *-ym* w locatiwie i instrumentalu sing. rodzaju męskiego i nijakiego zaczyna się w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XV w.

2. *N o m i n a t i v u s* sing. rodzaju *ż e ń s k i e g o* ma końcówkę *-a*, niewątpliwie krótką, krótkości tej jednak pisarze nie oznaczają. Zapisów 21: *tha* [pszenica] *gesth moya ale nyedobco*[wa] [...] *tha gesth chrcz*[o]nowa *ale nyedopcow*a 7/250 r. 1428; *tha czanscz yesth pyotrowa* 7/270 bis r. 1430; *thomkowa czeladz* 16/584 r. 1445; itd.

Nieoznaczanie iloczasu powoduje, że formy *a c c u s a t i w u i i n s t r u m e n t a l u* nie są rozróżniane. Samogłoskę nosową, krótką i długą, oznacza się tu początkowo przeważnie literą \emptyset , potem, w accusatiwie po r. 1433, literami *a* i *q*. Kilka przykładów: *Jakom ia neszaoral ondrzeiowi roley ale nastczin* \emptyset 1/14 r. 1421; *na Janowan czszanz* (tak, 'na Janową część') 7/299 r. 1428; *na Jacuszow* \emptyset (!) *gospod* \emptyset i *na Jacuszow* \emptyset *gospod* \emptyset 13/2789 r. 1428; *nabarthlomeyow* \emptyset *czelacz* 15/491 r. 1433; *odorotczyna robotha* 16/502 r. 1434; *na mroczkową robothą* 24/979 r. 1454. W zapisce 29/1118 z r. 1461 czytamy: *ovocyechowv cesch*, *o vocyechowv cesch* i *O vocyechowv czesch* 'o Wojciechową część'. Pisarz 29 literą *v* (= *u*) oznacza tylną samogłoskę nosową, np. *Czwarthv cescz* 'czwartą część', *wdwbrowye*, *nyewschyvl* 'nie wziął' (przednią nosówkę literami *e*, *en* i *an*, np. *cescz*, *Nyerecyl* 'nie ręczył', *mensza* 'męża', *ranczyl*), z czego wynika, że u tego pisarza acc. sing. fem. ma końcówkę właściwą deklinacji złożonej przymiotników. Pisarz 127 zanotował w zapisce 2666 (s. 297 w. 14-15 od góry) r. 1550: *cząszcz stanislavowę Gotarthową* (!) *Pawlowę*; widać tu dwie formy deklinacji rzeczownikowej i jedną deklinacji złożonej. Wszystkich zapisów biernika jest 35. *I n s t r u m e n t a l i s* sing.: *paskow* \emptyset *rad* \emptyset 1/12 r. 1421; *swlothcow* \emptyset *woly* \emptyset 13/2778 bis r. 1428; *szgrzegorzową volya* 16/610 bis r. 1437; *spawlowa volya* 16/732 r. 1443; *Jako my tho vgyednaly Jacvba Scorabyową* [żoną] 58/1767a r. 1494; zapisów 7¹⁰.

G e n e t i v u s sing. fem. występuje z końcówkami *-y* i *-ej*.

Kłopotliwy jest problem starej rzeczownikowej końcówki *-y*, bo jest sporo zapisów z sufiksem *-ow*, po którym stoi litera *y* lub *i*, np. *Janowy* lub *Janowi*, i w niektórych kontekstach, przy nierozróżnianiu w piśmie samogłosek *y* i *i*, nie

¹⁰ Przymiotniki *Smychnyną* i *babą pawlową* wliczyłem do form accusatiwu; tekst: *yako zuzanną maczy* (= mać) *Smychnyną ababą* (= babkę) *pawlową oczyecz zamąsch* *vydawal* 44/1413 r. 1475. W Wykazie 2 brak przymiotnika *Smichnin*, a zapis *pawlową* odnotowano jako instrumentalis sing.

wiadomo, z jaką formą mamy do czynienia: z dopełniaczem przymiotnika dzierżawczego czy celownikiem imienia osobowego. Przykłady takich zapisów: *Jakom ya (nyeprzeoral) <nyeszkažil> Gothartowy myedze ygranicze gwalthem* 7/318 r. 1431; *Jakom ia Stanislawowy lanky neszayol* 8/347b r. 1430; *Jakom [...] Ja sbraczą nedpodwanszal* [tak, zamiast *neobowanszal* 'nie obowiązał'] *sø stanislawoui strawy placzicz* 11/357 r. 1430; *Jakom ya pothrowy swinye nyesszabil [...]* *Jacub pothrowi swinye nyesszabil* 12/361 r. 1431. Tych zapisów jest 42. Cytuję jeszcze dwa ostatnie: *Jakom Ja [...]* *neyvycopal Dambrowy Jadamovy namisczinie* 44/1382 r. 1474 oraz *Jakom Ja nyezaoral lanky Troianoui* 44/1446 r. 1475.

Zapisy z niewątpliwym genetiwem przymiotnika dzierżawczego: *Jakom ia neszaoral ondrzeiowi roley ale nastczynø* 1/14 r. 1421; *zmalgorzanczinj (scrinki) szkrzinki [...]* *zmalgorzancziny szkrzinki* 2/41 r. 1422; *s michalowy skrzinky* 5/148 bis r. 1425; *spawlowi robothi* 13/2817 bis r. 1428 itp. Zapisów 35, ostatni: *szobory fa[l]kovy* 'z obory Fałka' 30/1163 r. 1461. Nie liczę zapisu *kmyothowy* 31/1193 (w Wykazie 1 jest pod hasłem *Kmiotówna*).

Zapisy z *-ej*: *Jakom ya ne zaoral Mycolayowey roley ale swoya. [...]* *bartolth nyezaoral Micolayowey roley ale swoya* 5/177 r. 1426; *Jakom ya bartholthowey roley nezaoral [...]* *pauel bartholthowey roley nezaoral* 12/399 r. 1432; *Jakom Ja nyezbił (pyotrowey) szedw na dom pyotrowey reciborovey kmyothowny violenter* 22/938 r. 1453; *Czwarthv cescz Ceslawovey czescy [...]* *Cwarthv cescz Ceslawovey Czescy [...]* *Cwarthv Czescz Czesczy Czeslawovey* 29/1114 r. 1461; *Jakom ya nyevyazal any Maczyl dorothiey kmyothow[n]ny daczbogovey* 31/1193 r. 1470; itd., zapisów 63. W tej liczbie są też: *yacom ya nye zaoral Svanthczy-nyeg (!) nywy qvaltem* 24/989 r. 1453; *yako ya gwalthem nyeszaoral [...]* *roley jacubowyey* 36/1284 r. 1466; *Ische ya nyedzirszą cząsczy ybliskosczy malgorzaczynyey* 44a/3099 r. 1468; *yakom ya nyesbył robothnynyey (!) katherzyny Czyranowyey* 95/2334 r. 1523. Ścieśnienie *-ej*: *yakom ya nyesbył [...]* *Robothlyvy Catarzany (!) Voythkowy anym yey zadal rany krvavy wgłova* 94/2330 r. 1525 oraz *Jakom ya nyesbył [...]* *robothlyvy anna (!) Cmyotowny pany sadzyczovy szosnova* 94/2320 r. 1525. Za błędny trzeba uznać zapis *slachethney yethvygy Maczyerze yanowe* 77/2041 r. 1508; autor zasugerowany końcówką *-e* w *Maczyerze* napisał *e* zamiast *ey*. Nie liczę tego zapisu.

Wśród zapisów z formami *d a t i u* sing. rodzaju żeńskiego bardzo interesujący jest pierwszy: *Jacom ya nyeposal szina szamooszmą odbicz czaszey Ranczinyey czeledzy [...]* *czso wzantha wksanzey (!) lyesye silø. [...]* *dzirszek nyeposal sina samoosma odbicz czanszey*¹¹ *rzanczczinye czeledzy czso wzan-*

¹¹ U Lindego *cięża* to „W prawności, cięża, grabież, rzecz zaaresztowana” także „zajmowanie i rzecz zajęta”.

tha w ksanszem lyesye silø. 13/478 r. 1436. Jest tu jedyny zapis datiwu z końcówką *-e* (rzędczynię, od *rzędca*); przed nim zapis z *-ej*. Dalsze zapisy z końcówką *-ej*: *ku Januszowey y klimkowey czansczy* 16/544 bis r. 1441; *wąchnye Michalowey Szenye* 30/1175 r. 1465; *kusmyerczy pyotrowey* 34/1239 r. 1464; *Malgorzaczycze zonye Mikolayoveyh* 44/1373 r. 1474; *Jakom Ja nyedal they szvknycy zeny hynczyney any hynczy okthorqm nany zalowal* 44/1448 r. ok. 1470; itp. Także *yako ya nyewynowatha* [...] *pyaczdzeszath groschi Jachne wlothkowiey* 36/1250 r. 1468. Końcówka *-ej* 18 razy. Ścieśnienie *-ej*: *Jakom ya nyeszbyl anyzadal katherzinie habramowy* [...] *Rany szynyey w raka leva* 72/1931 r. 1503.

L o c a t i v u s sing. fem. występuje ze starą końcówką *-e* (rzeczownikową) w następujących zapisach: *wpyotrowe dziedzine* 4/62 bis r. 1422; [w] *Wszęborowe dziedzine wyego dzirzawe* 4/64 r. 1422; *marcin neoral namaczeyowe zastawe* 5/134 r. 1425; w *boleszczynie dzirzawye* 5/179 r. 1426; w *Jacubowe wodze* 13/2716 bis r. 1427; *Stanislaw wzøl po Stanislaowe macerzi pawline trzidesci kop groszi* 13/422 r. 1433; w *Stanislaowe czansczy* 13/483 r. 1442; *wooczczowye (!) wsi, woczczowe wsi i wooczczowe wsi* 16/598 r. 1449; *naon-drzeyowye dczeczine* (= na Ondrzejowie dziedzinie) 16/607 r. 1450; *wmichalovye czansczy nadqbwrowcze* 44/1426 r. 1473; *pozyenyey* (= po żenie) *Grzegorzewye potencyeyh* 44/1443 r. 1475. Zastanawia znaczna różnica w czasie między dwoma ostatnimi zapisami i zapisem 16/607: przeszło 20 lat! Można się w tych dwóch zapisach dopatrywać błędu (*vye* zamiast *vey*) chodzi tu jednak o pisarza 44, który w latach siedemdziesiątych wykazuje formy starsze od form notowanych przez innych pisarzy w tym czasie, zob. wyżej przy genetiwie fem. 2 zapisy z *-y* (chyba to gen. sing. fem.) oraz zapisy gen. sing. masc. i n. z końcówką *-a* przy zapisach z *-ego* u pisarza 44a (tab. 1). Pisarze 44 i 44a to dwaj różni ludzie. Można przypuszczać, że pisarz 44 był w latach 1471-1475 człowiekiem niemłodym i to tłumaczy archaizmy w jego tekstach.

Zapisy z końcówką *-ej*: w *dziedzine tomkowey* 16/570 r. 1444; *naczqsczy katherzyniney i na katherzyniney czqscy* 22/956 r. 1452; *poszmyerczy abramowey i posmyerczy avramowey* 36/1246 i 1247 r. 1466; [w] *wodze pawlowey y yanowey* oraz [w] *wodze pawlowey yyanowey* 36/1281 i 1283 r. 1466; *po Jachne sszyestrze Janowey* 44a/2974 r. 1472; *wdzyrszawy Sczepanowey* 49/1491 r. 1479; *wpuszczy xqdz a byskupovey* 55/1543 r. 1483; w *dzielnicy pana Synowczowey i w dzielnicy pana striiowey* 134/2685 (s. 309 w. 12 i 13 od góry) r. 1553; są też 2 zapisy z *y* przed końcówką *-ey*: *namalgorzaczynyey czaszczy* 24/991 r. 1455 oraz [w] *wodze pawlowey yyanowey* 36/1279 r. 1466. Zapisów 17. W rocie *Jakom ya (dorothiey) (pokatharzynye Janowy) rzeczy domowych* [...] *nyewzanla* 25/1021 r. 1456; zapis *Janowy* czytam *Janowi* (dat.), bo ścieśnianie *-ej* do *-y* występuje u pisarzy warszawskich dopiero po r. 1500.

Pisarzy, daty i ilości zapisów z formami gen., dat. i loc. sing. rodzaju żeńskiego pokazuje tab. 4. Nie uwzględniłem w niej zapisów ze ścieśnieniem *-ej* w *-y*. Wśród zapisów z końcówką genetiwu *-y* wykazałem zarówno zapisy z niewątpliwym gen. sing. fem. przymiotników dzierżawczych, jak i te, w których zapisy typu *Janow-y* można uważać za dat. sing. imienia osobowego.

Tab. 4

Pisarze, daty	genetivus		dativus		locativus	
	<i>-y</i>	<i>-ej</i>	<i>-e</i>	<i>-ej</i>	<i>-e</i>	<i>-ej</i>
1 i 2 (1421-1422)	7	–	–	–	–	–
4 (1422)	–	–	–	–	3	–
5 (1425-1426)	4	2	–	–	2	–
7, 8, 11 (1430-1431)	4	–	–	–	–	–
12 (1431)	2	2	–	–	–	–
13 (1427-1442)	22	–	1	1	5	–
16 (1434-1450)	24	–	–	4	4	1
19 (1439)	4	4	–	–	–	–
22 (1450)	2	3	–	–	–	2
24 (1453-1455)	–	2	–	–	–	1
25 (1456-1457)	2	–	–	–	–	–
26 i 28 (1457)	2	–	–	–	–	–
29 (1461)	–	3	–	–	–	–
30 (1461, 1463, 1465)	2	–	–	1	–	–
31 (1470)	–	3	–	–	–	–
34 (1464)	–	–	–	1	–	–
36 (1466-1468)	–	4	–	1	–	8
39 (1469)	–	2	–	–	–	–
44 (1472-1475)	2	4	–	4	2	–
44a-134 (1468-1553)	–	34	–	6	–	5
R a z e m	77	63	1	18	16	17

3. Stosunkowo niewiele jest zapisów przedstawiających formy przypadkowe liczby *m n o g i e j*.

N o m i n a t i v u s rodz. męskoosobowego: *przothkowie pawlowy y alexego* 94/2317 r. 1525; *przothkowie kxiandza opathovy* 100/2454 r. ok. 1526; *synowie Micolaiovi* [...] *synowie Janovi* 131/2674 r. 1550 (s. 304 w. 6 i 4 od dołu).

N o m i n a t i v u s i a c c u s a t i v u s rodz. niemęskoosobowego: *za Swanchnini dzedzy* (= dzieci) 9/350 r. 1429; *Tworkowy dzeczy* 16/527 bis r. 1436; *Czo pyotr bral poczoli (!) tho bral (swogye) <mogye> ale nye stanyslawowy* [...] *Co pyotr bral poczoly tho bral Jacussowy ale nye stanislawowy* 18/853 r. 1438; *za grabyni dzeczy* 25/1028 r. 1457; *trzy konye ytroye Szanye ydwe Szekyrze kthore byly pyotrowi zgroczcza* 28/1113 r. 1461; *odlugy othczowy, odlygy (!) i odluky (!) odc(z)ovy* 29/1118 r. 1461; *o kazubovj rzeczy* 41/1322 r. 1468. Tylko jeden zapis z końcówką *-e*: *czasczy pana yakubowe* 129/2668 (s. 301 w. 12 od góry) r. 1548.

Brak zapisów nom.-acc. plur. rodzaju nijakiego.

G e n e t i v u s plur. (obu rodzajów): *Jacom ia paskowich kmecki necasal sbicz* [...] *passek passcowich kmecki necasal sbicz* 1/11 r. 1421; *Jakom ya neszegnal Marczinowich ludzy syego robothi* [...] *sigmund nyeseignal Marczinowich etc.* 7/306 r. 1428; *viszcouich troye dzeci nienapauali w Jacubowe wodze bidla* 13/2716 r. 1427; itp., zapisów 40.

Nie ma zapisów **a c c u s a t i w u** plur. rodzaju męskoosobowego.

D a t i v u s plur.: *ofczinim ludzem* 13/448 bis r. 1434; *Maczeyovim lygazinim dzeczem* 25/1002 r. 1450; *ludzem kxadzą biskupowym* 44a/2928 r. 1465; *kmyeczem paną nynognewowym gąssy* [...] *nyezayął* 44a/2947 r. 1470; *synum Mikolaiowym i synum Janowym* 131/2674 (s. 304 w. 12-11 od dołu) r. 1550. Z końcówką *-em*: *szlachathnem Jacvbovy* [...] *y yanovy szynom Mykolayovem* 74/1986 r. 1507; *yanovy sthanyславovy Mikolayovy synom nyegdy Raphalovem* [...] *dzyathkam nyegdy Clymvnthovem* 87/2207 r. 1518; *dzyeczyam Climenthove[m]* 94/2295 r. 1523; *Cmyeczyem y Cmyotownam pyotrovym bogathkovem Sgrothova* 94/2300 r. 1524.

I n s t r u m e n t a l i s: *woczchowimi penødzmi* 13/462 r. 1435; *myedzi* [...] *dzedzinamy pyotrovymy hy Jakvbowymy* 25/1084 r. 1458; *smarczynem jszandrzyem sszyny Micolayovimy durzinimy sz czayk* 44/1455 r. 1473.

L o c a t i v u s: *na Janowich konyech* 13/480 r. 1436.

Brak zapisów z formami liczby podwójnej.

4. Warto się teraz zająć sprawą litery *y* występującej niekiedy, jak widzieliśmy, przed końcówkami *-em* i *-ej*. W staropolskiej pisowni litera *y* (rzadko też *i*) występowała w funkcji znaku miękkości spółgłoski poprzedzającej samogłoskę, dlatego zapisy typu *na nowyem myesczye* i *w wodzye pawlowyey* można odczytać jako *na nowiem mieście* i *w wodzie pawłowiej*.

Miękkość spółgłoski przed *-em* w loc. sing. masc. i n. oraz przed *-ej* w dat. i loc., a może też i w gen. sing. fem., niewątpliwie niegdyś istniała, bo przypadki te miały rzeczownikową końcówkę *-ě*, a po niej zaimki *-jemь* i *-jeji* (np. *nov-ě-jemь*, z czego *novém*, i *nov-ě-jeji*, z czego *novéji*, a potem *nověj*). Przed samogłoską *ě* spółgłoski *k*, *g* i *χ* zmieniały się w (miękkie) *c*, *z* i *š*, a spółgłoski *t*, *d*, *s* i *r* w *ć*, *ź*, *ś* i *rz*, powinniśmy więc byli mieć kiedyś formy loc. sing. masc. i n. np. *taceń dłużeń głušeń prośceń młożeń bošeń dobrzeń*, a w dat.-loc. sing. fem. *tacej dłuzej głušej proścej młozej bošej dobrej*. Takich form nie używamy, nie widać ich też w naszych zabytkach językowych. W omawianych przypadkach upowszechniły się spółgłoski twarde występujące w innych, liczniejszych przypadkach fleksyjnych (*dobrem* i *dobrej*, bo *dobr-y*, *dobr-ego*, *dobr-emu* itd.). Te wyrównania w paradygmatach dokonały się pewnie przed wiekiem XIV, czy więc można wierzyć pojawiającym się w niektórych zabytkach zapisom z *y* (i *i*) przed *-em* i *-ej*? Trzeba sprawę dokładniej zbadać, przyjrzyjmy się zatem takim zapisom u poszczególnych pisarzy warszawskich.

U p i s a r z a 18, nie popełniającego rażących błędów pisownianych, jest wspomniana już wyżej kilkakrotnie zapiska 855 z r. 1438: *Jacom ya nyegonil wanninyem gymyenv podbolesczyneyem opyecanym [...]* *Trzeskoma nyegonyl wanninyem ((opyeca)gymyenv) podbolesczyneyem opyekanym* (nie napisano, kogo nie gonił). W r. 1438 obowiązywała zasada: w loc. *-em*, w instr. *-ym*. Pisarz miał napisać: *wannin-em gymyenv podbolesczyney-ym opyekan-im*, z następującymi po sobie *-em*, *-ym* i *-im*. Można przypuszczać, że po napisaniu *wanniny-* zorientował się, że powinna być końcówka *-em*, dopisał ją więc nie skreślając *y*; dopisał ją też do *podbolesczyney-*, mimo że tej końcówki w instr. sing. jeszcze nie używano. Zapisy z *-yem* u tego pisarza należy uznać za wynik pomyłki.

U p i s a r z a 24 są 2 zapisy z *y* przed *-ej*: *Svanthczyneyeg nywy* 989 r. 1453 i *namalgorzaczynyey czasczy* 991 r. 1455.

Pierwszy z nich jest w rocie: *yacom ya nye zaoral Svanthczyneyeg nywy gvaltem*. Rota następna (990): *yacom ya roley kthorą Cmvs (= mąż) Svanthczyneyeg (!) nyegdy badaczy wzoral byl they ya (nyezaoral) gvaltem nyezasał*. Tutaj *Svanthczyneyeg* to nom. sing. masc.: *mąż Świątczyn* lub *Świątczyn* (w deklinacji zaimkowej). Można więc przypuszczać, że w rocie 989 jest forma *Świątczyn* (gen. sing. fem. w deklinacji rzeczownikowej: *rolej Świątczyn*).

Zapis *namalgorzaczynyey czasczy* jest chyba wynikiem „modernizacji” loc. sing. fem.: do starej, rzeczownikowej formy *malgorzaczynye* dodał pisarz *y*, by uzyskać częściej w języku występującą formę locatiwu z *-ej*. Prawdopodobnie tak samo powstał zapis *nadobrowolnyey*¹² *drodze* 971 r. 1454: do starego loca-

¹² Linde (s. 449, lewa szpalta): „Dobrowolna droga, dobrowolny gościniec, otwarty, pospolity, jawny. Gwałt na dobrowolnej drodze uczyniony”.

tiwu *dobrowolnye* dodał pisarz *-y*. Zapisał też starą formę: *nadobrowolnye drodzy* (!) *vprzyewosza* 'na publicznej drodze przy przewozie (przez rzekę!)'. Oba wyrażenia występują nie tylko u tego pisarza w takiej postaci. O wiele częściej jednak w rotach warszawskich ta prawnicza formułka ma *-ey*, nie *-yey*. W formułkach zwykły utrzymywać się archaizmy; tutaj jest nim loc. *dobrowolnie* (od *dobrowolen* 'dobrowolny', także 'publiczny', z deklinacją rzeczownikową).

P i s a r z 36: gen. *rolej jacubowyey* 1284 r. 1466, dat *Jachne wlothkowiey* 1250 r. 1468 oraz loc. [w] *wodze pawlowyey yyanowey* 1279 r. 1466 (przy tym 10 zapisów z *-ey* bez „znaku miękkości”). Trudno uwierzyć w miękkość przed *-ey*, gdy się widzi zapisy: *omyawyaya* 'omawiają' 1291, *szmyawyayal* 1294, *omyawya* 1307 i *sza Mykolayaya* 1271.

P i s a r z 44a w latach 1468-1472: *Ische ya nyedzirszą cząsczy ybliszkosczy malgorzaczynyey* 3099, *naposwanthnem kxadza biskvpowem* 2928, *nagymyenyv pyotrowem Grzimalynem* 2938, *poszwaschkv stryv mikolayowem* 2967. Są tu i inne zapisy ze „znakiem miękkości”: *ziwyey glowi* 2953, *zivyey marthwey glowi* 2997, 2998, *rany othphorzonyey* 2976, *zadnyey wyni* 3052. Są też: *nadobrowolnyey drodze* 2930 i 3097, *nadrodze dobrowolnyey* 2980 i 2981; za locativus ze starą rzeczownikową końcówką *-e* można uznać zapisy w rotach: *Ja kom ya czlowyeka samsoną nadrodze dobrowolnye nyeszbyl gwalthem* 3001 oraz *Jakom ya czlowyeka ssamsona nyessbyl gwalthem nadrodze dobrowolnye* 3002. Za gen. sing. fem. z końcówką *-e* przeniesioną z dat. i loc. uznała B. Lindertówna¹³ wyraz *dobrowolnie* w zapisach: *Jakom ya [...] drogi do-*

¹³ Końcówka gen.-dat.-loc.sg. *-e* i *-ej* w odmianie zaimkowo-przymiotnikowej rodzaju żeńskiego. W: *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*. T. 2. Warszawa 1957 s. 139-180. Autorka uwiaryliła zapisom z *y* (i *i*) przed końcówkami *-e* i *-ej*. Na s. 143 pisze: „Formy z *-ej* jak i z *-e* występują w gen.-dat.-loc. sg.”, a na s. 145 (po wykazie zapisów z *-yey* z XVI w.): „Tematy miękkie zachowane przed końcówką *-ej*. Drogą wyrównań i analogii wprowadzone do form zaimkowych i przed końcówką *-e* w loc. sg.”. Wśród cytowanych zapisów są: gen. *dobryey pyamączy* (= dobrej pamięci) 79/2063 r. 1513 i w *theyy szerzy* 81/2137 r. 1516 (miękkie *ř* i *ř* w XVI w.?!), oraz *kv syestrzinyey* 116/2602 r. 1541. W tym ostatnim zapisie forma datiwu nazwy miejscowej *Siestrzynia*, nie przymiotnik dzierżawczy od *siostra*. Pisarze 79 i 81 wykazują liczne „nadużycia” znaku *y*; w rocie z zapisem *dobryey pyamączy*: *slachathnyego*, *Rushynya* (= Rusina, nazwisko), *ysamyego* (= i samego), *vydanyego*, *szlachathnyemv Stanislawowy Russzynyowy*, *nyaswythka* (= na świadka), *nyaymenv* (= na jimieniu) itp.; u pisarza 81: *zopaczy myaley* (= z Opaczy Małej), *przeszsonya szwą szlachathnya katharzynya* (= przez żonę swą szlachetną Katarzynę), *wwaszynoszczy* (= w ważności) itp. (przykłady tylko z jednej rotacji 2126 r. 1513). Licznie przez autorkę cytowane przymiotniki z sufiksem *-ni*, np. *szlachatnyey*, *dobrowolnyey*, można by tłumaczyć przejściem tych przymiotników do tematów miękkich: *szlachetni*, *dobrowolni* itp. Zob. S. U r b a ń c z y k. *Zarys dialektologii polskiej*. Warszawa 1962 s. 40; M. K u c a ł a. *Znaczenie i zasięg przymiotników na -ni*. „Język Polski” 35:1955 s. 8-26; M. H o n o w s k a. *Uwagi do artykułu M. Kucaty „Znaczenie i zasięg przymiotników na -ni”*. „Język Polski” 36:1956 s. 235-

browolnye szyla gwalthem Janowy nyezasthapowal 2932, *Jakom [...] drogi dobrowolnye wyanczslawowi nyzasthapowal* 2933, *Jakom ya ondrzegewi [...] nyezasthapyl dobrowolnye drogi* 2977 oraz *Jakom ya [...] nyezasthapal drogi dobrowolnye Chrz[cz]onowi* 2982; można przypuszczać, że to przysłówki *dobrowolnie* 'publicznie', albo, co pewniejsze, uznać te zapisy za wynik nieudolności pisarza w używaniu formuлки *na dobrowolnie* (-nej) drodze.

Pisarz 44a używa też „znaku miękkości” przed *-ego*: *ssamyego* 'samego' 2929, *czassv nocznego* 2978, *byka nyecziszczonyego* 3000, *szywyego* 3047 i *ziwyego* 3080 'żywego' (zob. wyżej ten przymiotnik z *-yey*) oraz *podlug zapysszv myego* (może zamiast *moyego*) 3053. Także w innych zapisach: *chanzyebnyą rzeczą* (przymiotnik z *-bn-*) 3020, *nyesznyam* 'nie znam' 3035, *szyesz groszchy* 'sześć groszy' 3049 (może *š* było jeszcze miękkie), *wysz-drowyv* 'w zdrowiu' 3052, *wyewschy* 'we wsi' 3070, *kooppya* 'kopa (sc. groszy)' 3082, *Jakom ya Janowy szynowy grzegorzowemv seczemynya* (= s *Secemina*) *szdżaczewy myemv* (= zięciowi memu) za *szvmą pyenyedzy kxągąm zapysanyą [...] dosszych vczynyl svpelnye* 3096. Zapisy z *-yego* i dalsze upewniają nas w przekonaniu, że formy z *y* przed *-ey* i *-em* są pisarskimi błędami.

P i s a r z 65 ma 2 interesujące nas zapisy: *Szmikolayem Nyekdy Marcinovom Canynjem* 1849 r. 1500 i *nanowyem nyesczye (!) varschovye* 1871 r. 1504. Jest też u niego gen. *crovy cirvonyey* 1847 r. 1501 oraz *nadobrowolnye drodzye* 1877 r. ok. 1503. Pisownia jego tekstów bardzo nieporządna, przykłady: *przess* (virov vestros) *maszye vansche* (= męże wasze) 1831, instrum. *Sadzyem Sochaczewskyegem* 1831, *myeczya* 'miecza' 1833 (czyżby miękkie *č*?), *Jako ty Sbyl kmyeczya Nicolaum yzadalssye* (= zadałeś) *yemv dwye ranye* 1834, *hoszyegnanye Sroley yprzeoranyeye nyedzye* 'o zegnaniu z roli i przeoraniu miedzy' 1835, *Myesczyenyena* 'mieszczanina (acc.)' 1837, *Myalyesch* 'miałość' i *wschalyesch* 'wzięłość' 1843, *Napirwschich roczyech* 1843 (miękkie *c*?). Zapisy z *y* przed *-em* i *-ej* są błędami.

Trudno też uwierzyć w to, że *y* jest wszędzie znakiem miękkości w jedynej rocie p i s a r z a 95: *yakom ya nyeshyl robothnyney (!) katherzyny Czyranowyey zlasznyewa kmyothowny szlachnyego (!) yacoba zlasznyewa anym oyey (!) zadal pyaczyran krwawych* 2334 r. 1523.

238; tamże odpowiedź Kucały. Zmiana *-ny* w *-ni* u tych przymiotników jest jednak bardzo wątpliwa. Zapisy z *-ye* i *-yey* to pisowniane błędy.

*

Kończę zwięzłym streszczeniem artykułu.

Wszystkie zanotowane w zapiskach warszawskich w latach 1421-1553 przymiotniki z *-ow-* i *-in-* mają w *n o m i n a t i w i e*, a przymiotniki stojące przy rzeczownikach nieżywotnych także w *a c c u s a t i w i e* sing. masc. końcówkę zerową: *Piotrow ociec*, *Michnin dom*. Ostatni zapis w r. 1549¹⁴. Nie ma zapisów typu *dom Piotrow-y*. Przymiotniki stojące przy rzeczownikach rodz. nijakiego mają w nom.-acc. sing. końcówkę *-o*: *bydło Jakubowo*, *Katarzynino dzirżenie* itp. Ostatni zapis w r. 1495. Po tej dacie brak w zapiskach przymiotników z *-ow-* i *-in-* w nom.acc. neutr.

W *g e n e t i w i e* sing. masc. i n. rzeczownikowa końcówka *-a*, np. *Jakuszowa kmiecia*, *Annina dzirżenia*, utrzymuje się do r. 1507; ostatni zapis 70/1900. Zapisy z zaimkową końcówką *-ego* notowane są już od r. 1456 (25/1054). Obie końcówki konkurują ze sobą do r. 1507, później jest tylko *-ego* (tab. 1). Kończówkę *-a* ma też acc. sing. rodzaju męskożywotnego. Zapisów tylko 6 w latach 1473-1493 (zap. 44/1403-58/1736). Potem jest kilka zapisów z *-ego*. W tab. 1 są razem z formami gen. sing.

W *d a t. i i n s t r u m.* sing. masc. i n. są końcówki zaimkowe: *oćcewi Michałow-emu*, *za Jakubow-ym początkiem* itp. Kończówką instr. *-ym* miesza się z końcówką loc. *-em*, o czym niżej.

W *l o c a t i w i e* sing. masc. i neutr. rzeczownikowa końcówka *-e* notowana jest (rzadko, 10 razy) do r. 1437 (16/690 w *Markowie gaju* bis). Pierwszy zapis z końcówką *-em* w r. 1429 (w *Przecławowem gaju* 13/2919 bis). Obie końcówki występowały obok siebie, jak widać, niedługo (zob. tab. 2).

Zaimkowe końcówki *i n s t r. i l o c.* sing. wszystkich przymiotników i większości zaimków *-ym* i *-em* zaczęły się mieszać ze sobą pod koniec lat sześćdziesiątych XV w. Nasilenie się tych wzajemnych wpływów widoczne jest wyraźnie na przełomie wieków XV i XVI (zob. tab. 3).

Z powodu nieoznaczania iloczasu samogłosek przez pisarzy warszawskich nie można nic powiedzieć o nominatiwie i instrumentalu sing. rodz. żeńskiego.

O *a c c u s a t i w i e* sing. fem. można stwierdzić tylko to, że u pisarza 29 (zap. 1118) w r. 1461 pojawia się zapis *ovocyechowv cesch* 'o Wojciechową część'; litera *v* odpowiada dzisiejszej samogłosce *a*, końcówką acc. jest więc u tego pisarza tylna samogłoska nosowa. Kończówkę *-a* zanotował też pisarz 127 (s. 297) przy dwu zapisach z *-ę* w r. 1550: *cząszcz stanislawowę Gotharthową Pawlowę*.

¹⁴ Podawane tu daty orientują, w jakim mniej więcej czasie zmiany następowały. Nie wyznaczają, oczywiście, precyzyjnie terminu zmian.

W g e n e t i w i e sing. fem. jest początkowo rzeczownikowa końcówka -y: z *Pawłowy roboty*, z *Małgorzęciny skrzynki*; zapisów 35, ostatni w r. 1461 (30/1163). Są zdania, w których zapisy typu *Janowy*, z powodu nierozróżniania samogłosek y i i, można odczytać jako gen. sing. fem. lub jako dativus imienia osobowego, np. *Jakom ya pothrowy swinye nyeszabil* 12/361 – ‘nie zabił Piotrowej świni’ lub ‘nie zabił świni Piotrowi’. Takich zapisów jest 42, ostatni w r. 1475 (44/1446). W tab. 4 wykazałem je razem z przymiotnikami. Kończówka -ej notowana jest już w r. 1426 (5/177).

Tylko jeden zapis d a t i w u sing. fem. ma starą końcówkę -’e: *rządczynie czeladzi* ‘czeladzi rządcy’ 13/478 r. 1436; reszta (18 zapisów) ma końcówkę -ej.

W l o c a t i w i e sing. fem. stara końcówka -’e notowana jest do r. 1450 (16/607). Pisarz 44, człowiek prawdopodobnie w podeszłym wieku, zapisał ją jeszcze 2 razy w latach 1473 i 1475 (zap. 1428 i 1443). Potem jest tylko -ej (tab. 4).

W liczbie m n o g i e j rzeczownikową końcówkę wykazuje tylko nom.-acc. rodzaju niemęskoosobowego: *Jakuszowy pczoły*, *Świąteczyny dzieci* itp.; ostatni zapis z -y w r. 1468 (41/1322). Tylko raz acc. *części pana Jakubowe* 129/2668 (s. 301) r. 1548.

W d a t i w i e plur. jest końcówka -ym: *Maciejowym Ligęzinym dzieciem* itp. W r. 1507 pojawia się pierwszy zapis z końcówką -em: *szlachetnem synom Mikołajowem* 74/1986.

Jak widać, końcówki rzeczownikowe nie zanikały równocześnie. Kolejność była następująca: 1. końcówka -’e w loc. sing. masc. i neutr. (1437) i w dat. sing. fem. (1436); nieco dłużej trzyma się w loc. sing. fem. (do 1450); 2. końcówka -y w gen. sing. fem. i w nom.-acc. rodzaju niemęskoosobowego (1461, 1468); 3. końcówka -a w gen. sing. masc. i neutr. (1507). Po r. 1507 końcówkę rzeczownikową ma tylko nom. sing. masc. i acc. sing. masc. przy rzeczownikach nieżywothnych oraz nom.-acc. neutr. (*zero* i *-o*).

Zapisy ze „znakiem miękkości” przed końcówkami -em i -ej, takie jak np. *wanninyem gymyenv podbolesczyneyem opykanyem* i *namalgorzaczynney czasczy*, są błędami pisownianymi. Miękkość spółgłosek przed końcówkami -em i -ej zanikła przed wiekiem XIV.

THE FLEXION OF POSSESSIVE ADJECTIVES OF THE TYPE
PIOTRÓW AND *ANNIN* IN THE WARSAW COURT RECORDS
OF THE 15TH AND 16TH CENTURIES

S u m m a r y

The problem of the transference of Old Polish adjectives from nominal declination (simple and oblique) to nominal-pronominal (complex) is discussed generally in the historical grammars of the Polish language. We do not find there any individual stages which that change undoubtedly went through. Nor do we find any details in the works devoted exclusively to the history of Polish adjectives. In my paper I show those details, using as an example the possessive adjectives formed from personal nouns, most often proper nouns, by means of suffixes *-ow* and *-in*. Formerly they were declined as nouns. They are most numerous in court records. I have chosen the records from the invaluable book written by W. Kuraszkiewicz and A. Wolff (*Zapiski i roty polskie z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej*, Kraków 1950). The records, accurately dated, occur one by one almost throughout the whole of the 15th century until the middle of the 16th century (1421-1553). We learn from them that the nominal suffixes of the oblique cases in the adjectives with *-ow* and *-in* did not change at the same time, but in a certain sequence. The paper seeks to show this sequence.

Translated by Jan Kłós